

A LÁMPA FÉNYKÚPJA ALATT

A nagy szoba-konyhában teljes volt a sötétség. Máskor a két kis rácsos ablakon szűrődött be valami derengés, vagy a hold mosolygott be nagyon-nagyon messziről, igazi meggyőződés nélkül, mint valamikor a kufsteini hazafiak zárkáiba. De ma este mintha az ablakok is megvakultak volna. Nem csoda: kinn, a végeérhetetlen a' földön terhes őszi fellegek ültek alacsonyan és függönyöket terítettek ki a tanyák között. A szoba így végtelen nagyknak érzett és egykicsit ridegnek is. A gyerek végighevert a kemence langyos padkáján, a kéttenyérni rongyszőnyegen és elúnta mereszteni a szemét.

A lámpagyújtást várta. Ábrándozott. Más volna most kinn botorkálni a kiserdőben, ahol még kísértetekkel is lehetne találkozni, hiszen a kopjafák csöndes hadirendje ott áll őrt az erdő túlsó oldalán, mintha a hátát akarná megvetni ebben az előnyös helyzetben... Aztán más a nyári éjtszakák sötétje. Az inkább sötétkék-forma, tele csillaggal, ámulással, imádsággal. Vagy amikor az édesanyja befogja a kisfia szemét hátulról, s ebben az édes, meleg sötétségben mintha régi percek íze és illata támadna rá az emberre: mindaz, ami valamikor jól esett...

Most ez a sötétség... valahogy ez is más. Ebben is van titok és aggodalom bőven, de azért a négy fal közt, akármilyen láthatatlanok most, mégis minden szövetséget tart a gyermekkel. Talán senki sincs az egész családban, még édesapa sem, aki olyan jól ismer itt minden darab bútort, minden tárgyat; aki így kitapasztalta volna a távolságokat, a dolgok lelkét. Ha felállna a padkára s egy-két apró lépést menne balra, kinyujthatná a kezét a mestergerenda felé. Ott, a kincsként őrzött szappanok között érzik a Biblia nyütt széle s most a gyerek mintha érezné a régi papiros meghitt, tiszteletgerjesztő szagát... És ha átlépne az asztalra, egészen a közepére, a melle táján ütköznék a lámpás körbefutó peremébe s akkor már biztos fogással érné el az üveget. Gyújtó ott van a Biblia mellett. Könnyű lenne meggyújtani a lámpát s akkor!... De erről nem lehet szó. A lámpát csak édesanyja gyújthatja meg. Takarékoskodni kell a petróleummal, most másra kell — magyarázta a tanító úr.

Ó a lámpa! Az még a kemence szájának piros tüzénél is sokkal érdekesebb! A gyerek minden lámpagyújtásnál a Teremtés könyvére gondolt. Nincs is annál nagyobb hatalmú mondás, mint a „Legyen világosság!” Pendelyes kisgyerek volt még, amikor az eszébe vésődött a Szentírás eleje, amit édesapja már akkor is felolvasott nekik, mikor még alig érthették. De ő, most a sötétben különösen élesen látta az ékesség nélküli, pusztá földet, a mélységet, amelynek színén sötétség honolt; aztán az Istent, amint méltóságteljes léptekkel odalép és pálcájával éles határt von a sötétség közepébe. Botja hegyén vakító szikrák pattannak elő, fénné folynak össze s beleszagynak az Úr szemébe, hogy még Ő is alig tudja nyitva tartani. „És látá Isten, hogy jó a világosság“... A gyermek még sokkal, sokkal jobbnak érezte a világosságot s nagyon sokat tudott volna beszélni róla, lelkendezni, imádkozni érte, hogy meglegyen, ma is meglegyen, mint a mindennapi kenyér.

Neki minden lámpagyújtás olyan volt, mint a világosság teremtése. Abban a pillanatban, mikor anyja meggyújtotta a bél hegyét és ügyes kézzel helyreccsavarta, mintha az Isten hegyesvégű pálcája választotta volna el

a világosságot a sötétségtől. Pontosabban: formába, de milyen gyönyörű formába vágta a világosságot! Olyanfelébe, amilyen a rég nem látott cukorsüveg, csak ez talán még édesebb... Ebben a pillanatban az asztal körül ülőket áldóan körülfogta a lámpaernyőről leverődő meleg fény. Az asztal körül a fejek ösztönszerűen közelebb húzódtak a lámpához, hogy egészen beleférjenek a fénykúpnak itt fenn még keskeny felső felébe. Lejjebb már a vállak is beleférnek s a székek támlái is, hogy az árnyékuk fekete cifrákat vág a padlón a fény széles talpába. Ezen a kúpon belül minden piros, meleg és tündöklő: a kisebb gyerékek arca, mint a kifényesített alma, a hajuk arany fürtje, mint az igazi arany. A szemükben a lámpa lázas fénye sokszorozódik meg. Titkok szikráznak bennük, nagy lehetőségek... Az öcsikében egy nagy feltaláló izgalma ég, a kisleány szemében versek és dalok zengenek. A nagyok halántékán az ősz szálakban most ellenmondást nem tűrően csillog a bölcsesség színezüstje.

De a bölcseségből mindegyiknek juttatott valamit a fény, a legkisebb gyermeknek is. Amint utánagondol az ember, ebben a lámpafényben titkok, izgalmak voltak, de nagy megnyugvás is, mély, örök bölcsesség. A gyermek felnőttnek érezhette itt magát, a felnőttek fiatalnak látszottak. Vajjon miért?

Talán azért, mert mindazt, ami bosszúság, türelmetlenség, mohóság volt bennük, kinn hagyták, a lámpa fénykúpján kívül. Kívül maradt, valamelyik sötét sarokban, a kapa meg a kasza; itt az asztalon csak az gőzölgött, amit elértek: a mindennapi kenyér. A lámpa alatt márcsak a gyerekek kedvéért is minden szó okos volt és vidám. Pletyka, rágalom a félhomályba való, a lámpa fehér fényében egész rúlságát meg kellett volna mutatnia.

Ahogy a gyerek most visszagondolt a lámpa csodáira, általában kevés szó esett ott a jelenvalókról. Mintha elsüllyedt volna a mai nap, el a tanya, el a gond és a vesződés. De közel, csodálatosan közel került minden, ami a holnapé, és minden, ami biztonságot ad a jövőre. Talán azért is, mert az utóbbi időben egyre inkább divatba jött, hogy a gyerekek vették át a szót. A bátyja, aki most jött haza a népfőiskoláról s tele vo't könyvvel, tervvel, nagy szívbeli bizalommal. Tüzelt, amikor a sok hasonlókorú fiatal legénnyel együtt töltött napokról és éjjelekről mesélt, váratlan találkozásokról és tanításokról, olvasmányokról, amilyenekhez régebben hozzá sem nyúlt, most meg idehozta a lámpa alá, a családi asztalhoz. Először zavartan lapozott bennük, aztán megeredt a szava: nagy szünetekkel mondta, ami a szívét megfogta. S az öreg szülék is, a gyerekek is érezték, noha nem mindig értették, hogy a fiúkban új világ épül s örültek, hogy meghívta őket a bokréta-ünnepélyre.

Az öccse, aki mesekönyvet olvasott. Benedek Elek meséit. Alföldi gyerekek létére a hegyek közt járt. (Talán a hegyek formája is olyan, mint a fénykúp itt?) A kiscsikó szepegő lovasa táltoson lovagolt. A tanyás szegény fia királyokkal beszélgetett és kalandokban nőtt-nőtt a saját élete fölé. S amikor az apja belefáradt legényfia beszámolójába, a kisleányával a mesét olvastatta föl magának. Ez még közelebb állt hozzá. Gyorsabban járt a kezében és akkurátusabban forgott a bicska, amivel őszi estéken a botja fejét faragta. Az anyja meg a nagyleány-nénje is felszabadultak a nehéz házimunka emlékeitől s a kézimunka művészetét úgy támogatta a mese kacskaringózása, mint két rég elszakadt testvér, ha végre megint egymás mellett lépkedhetnek a napsütötte országúton.

Dehát ő maga?! Ő csak nézi, mit csinál a többi? Az is gyönyörűség volna ebben a fényes, meleg, félhangú csendben. De ő is olvas. Néha az iskolakönyvét, de azt már nagyobbára felfalta e'őre. Néha... ezt nem merné mindenki előtt megmondani: indiáncsatákról, amerikai banditákról, városi betörőkről szóló füzeteket falt. De mióta a bátyja megjárta a nép-főiskolát, ezeknek a piszkos füzeteknek is beföl'egzett. A bátyja nem engedte. Azt mondta: kár a drága petróleumot i'yesmire vesztegetni. A lámpa tiszta fénye nem olyan közömbös, mint a napsugár; így például nem engedi, hogy az asztal alatt olvasson az ember o'yasmit, amit az asztal fölött nem merne olvasni. Az asztal alatt mély sötétség honol...

A bátyja nagyon imponált neki. Nem torkolta le hangos szóval, nem káromkodott. Inkább megmagyarázta neki a do'gokat, mintha ő is legénysorba serdült volna már. Komolyan beszélt vele. Elmondta, hogy sokkal érdekesebb könyvek is vannak.

— Mert, látod, azelőtt én is azt hittem, hogy minden könyv egyforma, minden betű — betű. A nép főiskolában az a szokás járta, hogy minden este más legény olvasott fel. A könyvecskét ott kaptuk. Te, azok egészen más könyvek voltak, mint ezek a cafatok! Nem lehetett elfelejteni őket. Nem kavartak úgy össze az ember fejében, mint ezek a betörőhistóriák. János vitéz, Toldi Miklós úgy lép ki a fejed sötétségéből, mintha egy lámpás egész fénye esnék rá. Aztán a versek! Eleinte nem szerettünk verset olvasni. Nehezebb volt megérteni, vagy nem fogtuk ki belő'e elég hamar a mese szálát, amit kerestünk? — nem tudom. De aztán elkezdett zenélni, mint a nóta. Ott ültünk csöndesen egymás mellett, a könyv körül, a sarkunk se moccan; mégis mintha táncot járt volna a lelkünk. Azt hittük, nem lehet izgalmas az, amiben nincs lövöldözés, nem folyik vér, nem robban bomba. Azok a versek... milyen izgalmasak is tudnak lenni! Hogy megtelik velük az ember szíve... mintha titkuk volna s minden attól függne... Nehéz erről beszélni, sokkal könnyebb megpróbálni.

A szót tett követte. A bátyja fiókjából — mert most már az is volt neki — előkerültek az ő könyvei. Ezek is füzetek voltak, csak éppen a cím-kép hiányzott róluk. Eleinte nehezen ment az olvasásuk. A fiú sokszor meglökte a bátyját, hogy megmagyaráztasson magának valamit. Aztán elcsöndesült egészen. Belefeledkezett az új izgalomba s most már nem bánta, ha nem is ért mindent. Érzett mindent. Érezte, hogy parancsolóan fogja a kezét valaki. Valaki, aki ősidőktől fogva ismeri a vére lüktetését; tudja, hogy kell beszélni hozzá. Azt is tudja, merre kell mennie, merre vezet a jövőjének útja. Eddig is magyar szavakat olvasott, de most mégis úgy érezte: először szólnak hozzá igazán magyarul. Mert magyarnak lenni — ezt most már tudja —, az valami erős, tiszta, hatalmas érzés s a régi olvasmányokban néha szinte szégyelte, hogy milyen társaságba keveredett...

A bátyja csak nézte, nem szólt semmit. És nézte a lámpa fénylő tekintete is. Szívesebben siklott végig Tompa Virágregéinek lapjain, a szerény kis ibolya álmának izgató történetén, vagy a Buda halála fedelén, amelyből majd őseink törtétnek elő teljes fegyverzetben, rohamra készen, még a gyáva álkirály Buda is megretten.

A lámpa helyeslésében egészen biztos volt a gyerek. És ezt nagyon fontosnak tartotta. A sötétség közepén most mintha látta volna a mindig ugyanolyan biztossággal kirajzolódó fénykúrot s érezte volna áldott melegét. Minden benne volt, ami kincs. A család egysége. Azt nem tagadhatja

senki, hogy a lámpa gyűjtötte őket össze ilyen szoros, meleg kis helyre. Ide kellett jönniük mindnyájuknak a mezőről is, az istállóból is, az iskolából is. Itt egészen „család” voltak, az egyes ember nem sokat számított: mindenki mindenkinek volt kedves, s ebben az órában talán a legkedvesebb. A fénykúp alá úgy hajtották össze a fejüket, mint ifjú házassok simulnak össze a lelkész áldó kezei alá. A fény kiegészítette a lelkükből a napi gondokat és a rossz gondolatokat, — mindazt, amivel egymás ellen véthettek volna. A gondolatok is összetelődtek, mint a fejek, — a család közös érdekei felé. Most mindenki át akart adni valamit a többinek abból, amit értéknek tartott. Egy vigasztaló mesét, egy tanulságot, egy sor verset, egy nehezen fizetett tapasztalatot: legyen mindenkié, az egész családé. A Család így épült, erősödött a fényben.

Aztán a nemzet! Hát bizony a köznapok munkájában nem érzi úgy az ember, hogy minden magyar összetartozik. Határvillongások, türelmetlen kifakadások, rosszmájú megjegyzések nem építik a nemzetet. De este, a lámpa alatt, szép könyvek örök szavai szálltak a csöndben. A fény, s a félhomály a fénykúp körül, megtelt a nagy magyarok alakjaival. Pezsgett és hullámozott a magyar ember veszedelmes, de dicsőséges élete. Mátyás király kezét rázott az okos paraszttal, Kossuth Lajos tüzet gyújtott a józan szegedi gazdáknak, akik egyenesre hajították a kaszájukat. Árpád végignézett a végtelen síkon, ahol népének élni kell majd. Hunyadi János meghalt s fölötte megkondultak az egész világon a szárnyas harangok. Havasi székelek inukszakadtáig harcoltak a kemény fatörzsekkel és a gonosz ellenséggel. Mi volt a tanya ehhez a nyüzsgéshez képest?

Azaz hogy: a tanító úr azt mondta, hogy a tanya éppolyan fontos, mint az országgyűlés vagy a front. Mindenütt a nemzet él és dolgozik. Csak a Magyarok Istene döntheti el, hogy ki volt a nemzetnek hű fia, és ki nem érdemli meg, hogy magyarnak született. Dolgozni kell mindenkinek, helytállni a maga helyén. A lámpa fénye helyeselt a tanító úrnak és a könyveknek.

A lámpa nincs egyedül; a nagykalapú petróleumlámpák titkos szövetségben vannak az előkelő csillárokkal, kis olajmécsesekkel, a kékes gázlángokkal, még a légmentesített szolgálat pislákoló fényeivel is. Minden lámpa mindenütt őrség és intés: szeresd és becsüld meg a fényt. A tündöklő érzést, a sötétben is foszforoszikkáló könyvet, a műveltséget, amely erőt ad és megtart a jó úton. Az a fény, amely egy családot összefog, a többi fényre is emlékeztet: a családok összefüggésére, a házára. S a gyermek úgy érezte: erre a csodálatos édes szóra: haza — mindenütt fények gyúlnak ki. A kis falusi házakban is, a városi bérpalotákban is, a sírok mélyén is, ahol nagy magyarok, jó magyarok teste porlad, a könyvek mélyén is, várva, hogy kiáradhasson, a harctéren is, ahol a műveltség frontja áll harcban a barbársággal, a fény a sötétséggel.

Ajtó nyílik. Valaki vigyázva az asztalig tapogatózik. Kar nyúlik a mestergerenda irányában. Fellobban a fény. S vaksi szemének káprázatán át a gyermek boldogan látja meg a fény forrását: a Szentírást és a lámpát. Igen, igen: „Legyen világosság!” ...

Hankiss János